

František Mareš. Život nelze vtěsnat do zkumavky

Jihočeský rodák František Mareš (20. října 1857 Opatovice – 5./6. října 1942 Hluboká nad Vltavou) své užíší domovinu zůstal věren do konce života. Studoval medicínu ještě na nerozdělené Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze, kde ho zaujala zejména fyziologie přednášená prof. Ewaldem Heringem, jehož originální a proti tehdy převládajícímu mechanicismu v přírodních vědách zaujaté pojetí nadaného studenta významně ovlivnilo. Po rozdělení univerzity se stal r. 1883 asistentem na fyziologickém ústavu české alma mater, kde se pak r. 1886 habilitoval. V r. 1890 se stal mimořádným a r. 1895 řádným profesorem svého oboru, když převzal vedení ústavu po zesnulém prof. Vladimíru Tomsovi. Zde je třeba dodat, že Mareš byl vůdčím duchem ústavu již za málo výrazného Tomsova vedení. Z jeho spolupracovníků musíme uvést především Edwarda Babáka, spoluautora série pojednání o respiometrii a kalorimetrii (1899–1901), jež sehrála významnou roli v počátcích sporu přiblíženého na předchozích stránkách.

Mareš řídil fyziologický ústav až do r. 1928. Vedle výzkumné a především učitelské práce ve svém oboru, jejímž plodem byla rozsáhlá několikadílná učebnice fyziologie (1894–1929), sledoval linii filozofické reflexe vědecké práce vůbec, tedy problematiku, kterou tak výrazně exponoval ve svém sporu s Bohuslavem Raýmanem. Zbytečně ho rozšířil až do sporů s Tomášem Garriguem Masarykem, jehož recenze Marešova spisu o idealismu a realismu ve vědě byla převážně příznivá. Problém však stále nabýval více a více politického charakteru, neboť Mareš se stal politikem, a to dosti významným.

Ale zpět k jeho vědecké práci. V jejich počátcích Mareš studoval zimní spánek savců, tvorbu kyseliny močové a reakci nervů na elektrické podráždění. Nalézal rozpory mezi výsledky svých pokusů a jejich příliš jednoduchým vysvětlováním pouze na základě fyziky a chemie. To se zejména projevilo v již citované kolektivní studii o respiometrii a kalorimetrii – výměna plynů a tepla sledovaná na pokusných zvířatech i novorozencích se vymykala jednoduchým fyzikálním modelům (např. spalování). Právě to vzbudilo nelibost B. Raýmana, značně faktograficky orientovaného badatele se vyhraněnou skepsí k filozofickým výkladům a snahám pojímat životní projevy jako zvláštní kvalitu neredukovatelnou na chemické či fyzikální procesy.

Naproti tomu Marešova vědecká práce stále více tíhla k otázkám subjektivity a psychických aktivit. Svědčí o tom nejen závěrečné díly jeho učebnice oboru, Fyziologická psychologie (1926), Fyziologie smyslů (1929), ale také několik do značné míry polemických pojednání jako O citlivosti (1891), Pravda a skutečnost (1908), Psychologie bez duše (1912) nebo Pravda v citu (1922). Vychoval ve svém ústavu také

vynikající studenty, kteří pak obohatili fyziologii a vědy o životě vůbec o významné objevy – připomeňme zde alespoň Edwarda Babáka (1873–1926), jenž se již r. 1901 pokusil o habilitaci z biologie, což překazil především Marešův odpůrce B. Raýman, a Viléma Lauffergera (1890–1986), který ve fyziologii a biologii otevíral zcela nové obzory a nastoloval v nich nové otázky.

Byla to první republika, v níž od počátku významně zasáhl do vědní politiky. Na Revolučním národním shromáždění prosadil k 19. únoru 1920 zákon č. 135 (obecně pak známý podle předkladatele jako lex Mareš), upravující vztah obou pražských univerzit tak, že za pravou nástupkyni univerzity založené Karlem IV. byla prohlášena česká univerzita s veškerými historickými právy (včetně sídla v Karolinu a držení insignií). Tehdy ovšem zákon nebyl realizován ve všech důsledcích, a tak posléze v r. 1933, kdy si rektor UK botanik Karel Domin (1882–1953) vyžádal insignie zpět, vypukly násilné nepokoje a rvačky mezi studenty obou pražských univerzit a jejich přívrženci, známé jako „insigniáda“. Tato aféra posílila politické napětí v Československu a utvrdila nacionalistické postoje, proto byla kritizována levicovými politickými proudy, které se vyhrocování národnostní nevráživosti snažily čelit. Předtím byl Mareš ještě senátorem za Kramářovu Národní demokracii (1920–25).

Nicméně Mareš ve svém politickém nástupu pokračoval. Založil v této bouřlivé době nacionalistické hnutí Národní fronta (pozoruhodně tento název pak převzaly levicové politické směry po r. 1945), které záhy splýnulo s dalšími uskupeními podobného zaměření do Národního sjednocení, tehdy významné politické strany na krajním pravém křídle politického spektra; zde byl v letech 1935–38 místopředsedou. Šel dokonce tak daleko, že přijal čestné před-

Než útvary a ústroje nejsou život celý; podstata života jeví se spíše u výkonech než v útvarech. Vývojná teorie, zabývající se výhradně útvary, zanedbává výkony, podstatnou to stránku života.

Jestliž výzkum životních výkonů daleko obtížnější než výzkum útvarů. Mnohé, a to právě podstatné výkony zůstávají skryty pouhému pozorování, objevující se teprv upotřebením umělých pomůcek, poskytovaných fyzikou a lučbou. Rozvoj těchto věd podmiňuje pokrok fyziologie; i povstala tato, co věda experimentální, dlouho po anatomii.

Tak pochopí se, že evoluční teorie opírá se především o anatomii. Že však zůstává i dále teorií téměř výhradně morfologickou, když byl výzkum výkonů životních dost daleko pokročil, má snad příčinu v tom, že se anatomický ústroj pokládá za podmínku výkonu.

Skutečně, dle naivního realismu, ústroj dělá výkon, sval působí pohyb, oko vidí. 1

- Úryvek ze stati O jednotě života, kterou František Mareš přednesl na slavnostním shromáždění České akademie věd a umění 3. prosince 1893 a která také vyšla v Živě (1894, 1: 1–9).
- Titulní list Marešova filozofického spisu z r. 1903, v němž útočil na Bohuslava Raýmana a Tomáše Garrigua Masaryka (blíže v článku na str. 58–62). Z archivu S. Štrbáňové

sednictví v nejvýznamnější složce české extrémmí pravice – Vlajce. S tím souvisí i jeho houževnatá obrana rukopisů Královédvorského a Zelenohorského. Zařadil se tak mezi významně politizující vědce, jakých se nalezlo během první republiky i později dosti – připomeňme alespoň T. G. Masaryka, K. Domina, Bohumila Němce a Zdeňka Nejedlého. I tato stránka přispívala k pozdějšímu hodnocení jejich vědecké práce – ne vždy objektivně. To je i případ Františka Mareše, v každém případě košaté osobnosti, vymykající se jednoznačnému zařazení i hodnocení.

Použitou literaturu uvádíme na webové stránce Živý.

